

Industria dhe mjedisi: shembulli i Sfax në Tunizi

Sfax, “kryeqyteti i jugut”, ka përjetuar, që nga vitet 1980, një zbritje të vazhdueshme të cilat shkak janë të shumta: globalizimi, ikja e elitave ekonomike dhe kulturore në Kryeqytet ose jashtë vendit, kalimi në një ekonomi shërbimi... por një nga shkaqet vendimtare është përkeqësimi i cilësisë së jetës si pasojë e ndotjes industriale – sidomos kimike – pavarësisht nga mobilizimi i qytetarëve që nga viti 1980 dhe veçanërisht pas revolucionit të vitit 2011.

Sociologu dhe aktivist ekologjik nga Sfaxi, Fethi Rekik analizon këtë rast shembullor me distancë shkencore dhe dëshmon për këtë betejë të vështirë me angazhimin e qytetarit, në një dialog me Bernard Mossé, historian, përgjegjës për Kërkim, Arsim dhe Formim në shoqatën NEEDE Méditerranée.

[Bernard Mossé: Fethi, a mund të paraqesësh studimet tënde në njërin anë dhe angazhimin tënd në anën tjetër dhe si janë kryqëzuar këto dy aktivitete në rrugën tënde?](#)

Fethi Rekik: Në fakt, rrugëtimi im përbëhet nga dy aspekte, shkencor dhe shoqëror, të cilat i kam ndjekur në fakt në paralel.

Në vitin 2002, u anëtarësova në Shoqatën për Mbrojtjen e Natyrës dhe Mjedisit të Sfax (APNES). Në të njëjtën kohë, isha mësues i sociologjisë në fakultetin e shkencave humane dhe letërsisë në Sfax. Ka pasur një bashkëpunim midis kësaj shoqate për mbrojtjen e natyrës dhe fakultetit. Ishte një plan për mbrojtjen e biodiversitetit të ishujve Kneiss, një grup prej katër ishujve të klasifikuar si PIM (Ishujt e Vegjël të Mesdheut) me bimësi dhe faunë të jashtëzakonshme që ishin nën rrezik nga kafshimi ilegal, mbledhësit e kallamajve dhe aktivitetet bujqësore (dhëmbët). Ky projekt ishte i financuar nga FMN (Fondi Ndërkombëtar për Mjedisin); kjo ishte një mundësi për mua

për të punuar në anën socio-ekonomike të projektit dhe për të shkruar një artikull i botuar në vitin 2006 në revistën e CERES.

Më vonë, vazhdova një kërkim dhe publikova një artikull me Salem DAHECH (Profesor i gjeografisë në Paris VII) në lidhje me trafikun rrugor dhe ndotjen në Sfax në revistën *Ndotje atmosferike*: si të shpjegohet se qytetarët kontribuojnë në ndotje, në veçanti atë të zhurmës, në qytetin e tyre të Sfax; kolegu im i kushtuar aspekteve mjedisore dhe unë vetë aspekteve psikosociologjike të çështjes.

Përgjithësisht, temat e studimit të mi fokusohen në vendin e Sfax në vend, qendrueshmërinë dhe regionalizimin, më gjerësisht modelin e zhvillimit.

Deri në vitin 2011, APNES ku unë kam qenë aktiv deri në 2011, ishte e vetmja që vepronte në rajonin e Sfax. Presidenti i saj themelues (Ahmed Zghal i ndjerë), ishte një figurë e partisë në pushtet, RCD-ja. Aktivistët e partive të majtë, përveç disa përjashtimeve, nuk donin të merrnin pjesë në shoqatë duke e vlerësuar si të pavlefshme, por shpesh merrnin pjesë në protesta (sidomos në seminare vjetore) që trajtonin çështjen e mjedisit në Sfax, dhe veçanërisht ndotjen nga kompanitë kimike: SIAPE (Shoqëria Industriale e Acidit Fosforik dhe Plehrave) dhe NPK (azot, fosfor dhe kalium). Shoqata gjithashtu vazhdon një veprimtari edukative duke drejtuar klube të nxënësve në rajonin e Sfax për t'i sensibilizuar dhe edukuar ata për mbrojtjen e mjedisit.

[Bernard Mossé: Çfarë po ndodh me revolucionin e vitit 2011?](#)

Edhe nga ky pikëpamje, ka një periudhë para dhe pas vitit 2011.

Me fitimin e lirise se shprehjes, shume levizje qytetare jane shfaqur, duke perfshire tematiken mjedisore. Dhe keto levizje qytetare kane tejkaluar APNES-in, shoqaten historike.

Një kolektiv u formua atëherë, i përbërë nga aktorë shoqërorë, përfshirë gjithmonë ata të APNES, politikanë të mëparshëm dhe të rinj.

Kjo vit ishte një pikë kulmore: menjëherë pas revolucionit, APNES kishte dëshiruar të konkretizonte vendimin e marrë në vitin 2008 nga ish-presidenti Ben Ali për të mbyllur SIAP-in. Dhe shoqata organizoi një seminar në këtë qëllim. Unë personalisht kisha planifikuar të merrja pjesë në këtë aktivitet që nuk u realizua. Ajo u përball me organizatën sindikale të fuqishme UGTT, ose më saktë me seksionin e tyre në Sfax, që kundërshtonte mbylljen e SIAPE-s (e cila duhej të hynte në fuqi në vitin 2011 nëpërmjet vendimit të marrë nga presidenti Ben Ali në vitin 2008) dhe pushimet e disa 300 punonjësve, në një bashkëpunim me pushtetin qendror.

Së zakonshme, UGTT bën pjesë në shkaqet humanitare – madje për këtë do të fitojë çmimin Nobel për Paqen në vitin 2015, i cili iu dha një kolektivi në të cilin ajo është pjesë, së bashku me Ligën për mbrojtjen e të drejtave të njeriut, Rendin e Avokatëve dhe organizatën patronale UTICA. Por kësaj radhe, jo në Sfax.

Prandaj, ka një inerci e madhe që paralizon këtë çështje për disa vite.

Por nga viti 2014, ka një rinovim i lëvizjes, me protesta të mëdha (në fillim të janarit 2015), sit-in gjatë natës para SIAPE (2016), pastaj protesta të tjera ndjekin në 2016 dhe 2017.

Gjatë fushatës zgjedhore të vitit 2019, kreu i qeverisë në detyrë dhe një nga kandidatët e ardhshëm për presidencë, shpreh që është në favor të mbylljes zyrtare të fabrikës kimike. Por deri më tani, nuk ka asnjë projekt për pastrimin e ndotjes dhe asnjë plan për riorganizimin e zonës. Fillon një betejë tjetër që lidhet me cilësinë e jetesës së banorëve, por edhe me atraktivitetin ekonomik të qytetit.

#2 Sfax: një rajon industrial në rënie

Bernard Mossé: Sfax zë një vend të veçantë në historinë ekonomike të Tunizisë. A mund të na tregosh një fjalë për këtë kontekst, për të vendosur më mirë çështjen industriale dhe mjedisore sfaxian që sapo përshkrove?

Fethi Rekik: Ideja kryesore është se gjatë viteve 1960 dhe 1970, në kuadër të ekonomisë kombëtare, në Sfax ka ekzistuar një kulturë sipërmarrëse. Mund të përsërisim analizat e disa specialistëve, veçanërisht të gjeograf Ali Bennasr, i cili karakterizon Sfax-in si një qytet rajonal i përfshirë në një projekt metropolitan. Si qendra ekonomike e dytë e vendit, pas Tunizit, Sfax gjithmonë ka pasur një marrëdhënie të ndërlikuar me shtetin qendror. E prekur nga kultura sipërmarrëse, ajo megjithatë zhvillohet në disa fusha:

Industria ushqimore, me kompaninë Poulina (PHG) e cila është e vendosur në të gjithë vendin, me filiale në Marok dhe në vende të tjera ende;

në fushën e ullirit: edhe pse ulliri është i pranishëm kudo në Tunizi, Sfax ende mban sot 1/3 të prodhimit të vendit, kryesisht në vaj, çka është një shifër e rëndësishme;

Përkundër një klime gjysmë-aride, kjo është një rajon me blegtori, veçanërisht prodhimin e qumështit;

dhe gjithashtu, industrisë kimike: SIAPE (Shoqëria Industriale e Acidit Fosforik dhe Plehrave) dhe NPK (azot, fosfor dhe kalium).

Por në fund të viteve 1970, filluan të ndikojnë efektet e para të globalizimit, hapja e vendit ndaj prodhimit të huaj, në veçanti importimi i produkteve nga Azia, përmes Libisë, në fushën e tekstilit dhe konfeksionit, me tregun e tij informal që shkakton shumë falimente, edhe pse disa kompani arrijnë të mbeten. Por ky nuk është peshë e njëjtë si më parë.

Përpara se gjithash, kalohet nga era industriale në erën e shërbimeve që kërkon infrastrukturë më të mirë. Sektori privat i shërbimeve përqendrohet atje ku ka hapësirë në det, natyrisht, por edhe kushte jete më të mira. Nga ky moment, siç shpjegon një gjeograf tunizian, 80% deri në 90% të investimeve private kapen nga ajo që quhet "triangël i konkurrueshëm", ose "triangël i dobishëm", që përfshin Tunizin, Nabeul dhe Kep Bonin, dhe zbritet deri në Sousse. Kjo përjashton kështu rajonin e Sfaxit, më në jug, dhe gjithë Sahelin tunizian. Sfaxi është në fakt ndëshkuar nga dëmet e industrisë

kimike: një pjesë e madhe e elitës ekonomike sfaxiane ka shkuar në Tuniz ku përbën një diasporë. Ajo vendoset, për shembull, në El Ennasr, një lagje e vogël e Tunizit. Shikon, kemi zbuluar këtë komunitet në një finale ndeshje futbolli në vitin 1994, mes CS Sfax dhe Esperance de Tunis...

[Bernard Mossé: është një rivalitet i vjetër mes këtyre dy klubeve...](#)

Fethi Rekik: Po. Por çfarë është mahnitëse është se u zbulua peshën e popullsisë sfxiane në Tuniz. Këtu u zbulua se ka një komunitet i madh dhe jo të pakët, sepse është elita ekonomike. Dhe jo vetëm ekonomike, por edhe kulturore. Sot në Tuniz ka sfxianë që nuk janë aktorë ekonomikë. Ata janë për shembull avokatë, gjyqtarë... Mjekët emigrojnë drejt Tunizit sepse klientela e shumtë libiane që zakonisht vinin gjatë viteve 1980-90 te policlinikat e Sfaxit, një sektor shumë i pasur, tani udhëtojnë me avion drejtpërdrejt në Tuniz. Kjo bën që edhe mjekët më të mirë të shkojnë në Tuniz. Epoka e shërbimit kërkon një mjedis jetese të pastër dhe jo i ndotur që Sfaxi nuk e ofron. Kështu që po zbrazet nga forcat e saj më të mira. Në terma të migracionit, ajo është sigurisht gjithmonë e tepërt për shkak të popullsisë që vjen nga rajonet e brendshme, nga Sidi Bouzid, Kairouan ose Gafsa... Kjo kompensohet në mënyrë numerike nga largimet. Por dallimi është se janë persona me pak ose aspak kualifikime, ndërsa ata që largohen janë elitat ekonomike dhe intelektuale.

[Bernard Mossé: A mund të datohet kjo rënie në vitet 1980?](#)

Fethi Rekik; Po, rënia e Sfax fillon në fillim të viteve 1980 me globalizimin, fleksibilitetin e punës që shoqërohet nga Kodi i ri i punës, zhvillimin e nënkontratimit... Sfax specializohet në industritë me pak kualifikim dhe me pak shtesë vlerash, si tekstili që punëson gra me kualifikim të ulët. Industritë më të mira shpërngulet në Tuniz... Sipas gjeografit Ali Bennis, qarku i Sfax, i quajtur "kryeqyteti i Jugut", i konsideruar në teori si poli ekonomik i dytë i vendit është në realitet sot regjioni i 5-të i vendit: ndoshta madje ka kaluar, shumë kohët e fundit, në vendin e 7-të. Sfax mbetet demografikisht qyteti i dytë i vendit, menjëherë pas Tunizit, por renditet e 5-ta në planin e treguesve të zhvillimit dhe tërheqjes.

Një shembull: që nga viteve 1990, drejtuesit e klubeve të mëdha futbollistike janë burra biznesi të mëdhenj, drejtues industri. Nga dhjetë presidentët e fundit të CS Sfax, vetëm një prej tyre jeton në Sfax; të tjerët jetojnë në Tuniz ... ata kanë bizneset e tyre në Tuniz. Ka edhe një Sfaxian që është një drejtues ... i Espérance de Tuniz. Ata investojnë në Gamarth, në Marsa, në periferi të Tunizit, por jo pranë SIAPE të prekur nga ndotja ... Prandaj, siç shkruan Ali Bennis, "ndër vonesat në zhvillimin dhe modernizimin e strukturës ekonomike vijnë shtuar problemet serioze mjedisore ... Këto pengesa shfaqen si një pengesë kryesore përpara metropolitanizimit dhe internacionalizimit të qytetit".

#3 Sfax: dëmtimet ekonomike dhe mjedisore nga ndotja industriale

[Bernard Mossé: Cilat janë pengesat për zbatimin e një politike që do të rikthejë një frymë të re qytetit të Sfax-it?](#)

Fethi Rekik: Fillimisht ka një marrëdhënie të vështirë me shtetin, dhe për një kohë të gjatë. Sfax nuk ka nxitur politika me ndikim kombëtar, si rajoni i Sahelit ose, natyrisht, kryeqyteti. Modeli i zhvillimit gjithmonë ka qenë i orientuar drejt këtyre rajoneve, që nga periudha e Pavarësisë, politika qeveritare vërtet shkon në këtë drejtim. Politikanët dhe studiuesit e justifikojnë këtë me faktorë historikë dhe ndonjëherë edhe me disavantazhe natyrore, por shpesh ka qenë në kurriz të mohimit të pasurive natyrore dhe kulturore të rajoneve të brendshme. Rënja e regjimit të mëparshëm është në një masë të gjerë shprehje e ndjenjës së "hogra" (përçmim) dhe marginalizimit ekonomik dhe politik, kjo është shumë e rëndësishme. Gjeografikisht, qarku i Sfaxit sigurisht që nuk bën pjesë në këto rajone, politikisht është, në çdo rast është kjo çka dallohet nga argumentet e elitës ekonomike dhe kulturore aktive në shoqërinë civile dhe/ose angazhuar në parti politike ose më shumë akoma nga shkrimet e këtyre akademikëve.

Bernard Mossé: A nuk ka ndonjë përgjegjësi edhe tek qytetarët e Sfax në këto pengesa?

Fethi Rekik: Kapitali nuk ka ndjenja. Biznesmenët e Sfaxit, si të gjithë të tjerët, vendosin atje ku është interesat e tyre. Dhe kjo është edhe më e vërtetë në erën e *shpirtit të ri të kapitalizmit* që adhuron lëvizshmërinë si qëllim dhe mjet.

Bernard Mossé: Po, po i referohesh librit të Luc Boltanskis dhe Evës Chiapello, kritikës së kapitalizmit sipas "projekteve" që përfshijnë fleksibilitet, lëvizshmëri dhe adaptim?

Fethi Rekik: Po, sigurisht. Por kjo nuk është një kritikë, është më shumë një karakteristikë. Të kam treguar më parë për këtë presidentin e klubit të futbollit në Sfax, që, përmes djalit të tij, bën biznese në Tuniz dhe i përkasin edhe klubit të konkurrentit, Espérance e Tunizit... kapitali investohet në Tuniz ose në Verilindje të Tunizisë, por jo në Sfax që është një zonë e ndotur.

Kjo është arsyeja pse projekti i zhvillimit të bregdetit, Taparura, në anën e Sfax Nord, për të cilin plani i zhvillimit është realizuar, do të thoja, më shumë se dhjetë vjet më parë, nuk gjen investitor. Është një projekt që ngjan me projektet e mëdha të rindërtimit të brendshëm të Liqenit të Tunizisë, Liqeni 1 dhe Liqeni 2. Këtu ka përgjegjësinë e shtetit. Por gjithashtu ka vendndodhjen, me një mjedis që nuk është i pastër. Prandaj duhet të pastroni vendndodhjen e Sfax Jugut (pasi SIAPE është e mbyllur, por dëmet janë ende aty). Në mungesë të pastrimit të këtij vendndodhjeje, kush do të pranonte të investonte në Taparura?

Bernard Mossé: A është vërtet për të krijuar një zonë turistike?

Fethi Rekik: Jo vetëm. Projekti i Taparura përfshin hotele, por gjithashtu një kompleks sportiv të madh, salla kinemaje, një shtëpi kulture, një shetitore në breg të detit për qytetarët, është pothuajse një qytet...

Prandaj, nuk është vetëm faj i Sfaxienëve, sepse deri më tani nuk ka prerogativa të vërteta të pushtetit lokal decentralizuar. Po ashtu, kritikohet sindikata UGTT për të kundërshtuar mbylljen e SIAPE-s, pastaj për të mos mbështetur idenë e transformimit të vendndodhjes së tyre në qendër të zhvillimit ekonomik të vetëm. Duhet thënë, por kjo nuk është e veçantë për Sfax-in, ka kompani që janë larguar drejt Marokut sepse atje nuk ka sindikatë. Pas revolucionit, biznesmenët e huaj kanë preferuar të largohen në vende të tjera jashtë vendit, jo vetëm për të ikur nga sindikalizmi, por sepse kushtet janë më të mira dhe kështu shumë më tërheqëse. Dhe kjo ka të bëjë veçanërisht me Sfax-in.

Bernard Mossé: A mund të na përshkruash tani më saktë pasojat e ndotjes industriale në Sfax, ndotja kimike në veçanti?

Fethi Rekik: Po, sigurisht. gjatë periudhës kur isha aktivist në APNES, në viteve 1990 dhe fillim të viteve 2000, prodhuam tonëllata të studimeve shkencore. Akademikët nga fakulteti i shkencave dhe mjekët kanë treguar dëmin shumë të madh që fabrikat e bëjnë në shëndetin tonë;; kemi vendosur

lidhjen, për shembull, mes numrit të rasteve të sëmundjeve të rënda dhe ndotjes. Madje kemi theksuar gjërësisht radioaktivitetin e fosfatit. Dhe ti e di që ka krye guri, kodra me gips në brigjet e detit.

Në rastin e fosfogipsit të braktisur nga NPK-ja, plani i urbanizimit i Tapaturas ka gjetur një zgjidhje: është vendosur një lloj rrugice të madhe prej 50 hektarësh, e ka mbuluar me bar, ujë ... Është kthyer në një zonë gjelbër... Nuk e di nëse e ke parë këtë rreze të cilën e ka sjell imazhi në projektin e Tapaturas së 420 hektarëve. Kemi fshehur malin e gipsit në projekt vetë dhe e kemi mbuluar me bimë. Pra, është kthyer në një lloj parku. E pra, në dukje, nuk është e dëmshme, për momentin!

Në jug të qytetit, kodrat e fosfogipsit ende janë aty dhe kjo shkakton një problem të madh për mjedisin, sigurisht, sepse është radioaktiv. Në aspektin e shëndetit, është e rëndë, pasi shpesh derdhet në det. Të gjithë zona quhet Sfax Jug dhe është prekur në një distancë prej 15 deri në 20 kilometra. Kjo rajon, rreth qytetit romak Thyna, është e pasur me burime natyrore që janë dëmtuar nga fosfogipsi që vjen nga të gjitha format e hedhjeve të SIAPE. Dhe mund të imagjinosh cilësinë e peshkut: sigurisht që nuk mund të peshkosh më atje, edhe pse këtë verë po vërejmë që njerëzit filluan të notonin aty, por jam i sigurt që do të duhet kohë për të larguar ndotjen nga afërsisht e SIAPE.

[A ka marrë në dorë shoqëria civile këtë çështje të pastrimit të ndotur?](#)

Fethi Rekik: Po, shoqëria civile është angazhuar me të. Po kërkojmë pastrimin e zonës së SIAPE. Ende ka rezistenca nga pushteti qendror. Ata nuk kanë para dhe nuk janë të gatshëm të pastrojnë zonën duke shfrytëzuar argumentin se është pronë e grupit kimik. Sikur grupi kimik nuk ishte pronë e shtetit! Shteti pretendon se është mjaftueshëm të vazhdoen aktivitete industriale që nuk ndotin. Kjo mbetet të verifikohet...

Prandaj shoqëria civile po mobilizohet për disa çështje:

Së pari zona "e lagunës". Është një zonë e jashtëzakonshme për të blerë dhe zhvilluar në kuadër të turizmit ekologjik, shumë e njohur për zogjtë e ftohtë të ndryshme: është një vend i klasifikuar si RAMSAR (një zonë lagune me rëndësi ndërkombëtare me specie të mbrojtura) dhe gëzon angazhimin e shoqatës Les amis des oiseaux.

Një park pranë, i vjetër për disa dekada, për t'u kujdesur.

Edhe fushat e vajgurit duhet të ruhen, por gjithsesi mund të zvogëlohet sipërfaqja e tyre e zënë.

Mbi të gjitha, ka projekti për të ndërtuar faqen e 210 hektarëve në një lloj qendre shkencore dhe start-up. Shoqatat mbrojnë këtë projekt duke argumentuar se Universiteti i Sfaxit është gjithmonë ndër dy të parët në Tunizi, dhe labororët e saj ndër nismësuesit e partneriteteve të projekteve të kërkimit ndërkombëtar. Gjithashtu, Universiteti ka rreth njëzet institucione universitare duke përfshirë Fakultetin e Shkencave, Fakultetin e Mjekësisë, shkollat e inxhinierisë në bioteknologji, telekomunikacion, informatikë, multimedial... janë vendet e mrekullueshme dhe plot labororë, të ushqyer gjithmonë nga studentët të gjithë qarkut të vendit dhe veçanërisht nga Sfaxi, i cili që prej më shumë se gjysmë shekulli ka qenë i pari në nivelin kombëtar për rezultatet e maturës së gjimnazit. Ideja e këtij qendri është një projekt konvertimi që do të lejonte, pasi faqja e SIAPE-it të detoksikohet, të aktivizohet rajoni duke drejtuar atë drejt tranzicionit ndaj ekonomisë së pastër, dhe që do të ndërtohej në një projekt të vërtetë metropolitan. Fatkeqësisht, duket se ky nuk është rruga që po ndiqet.

[1] Nuk është rastësi që banorët e zonave të brendshme miratojnë vendimin e Presidentit për të caktuar datën e revolucionit më 17 dhjetor 2010 – datë e vetëdijegjes së Mohamed Bouazizi në Sidi Bouzid – dhe jo më 14 janar 2011, ditë që Ben Ali u rrëzua nga protestat në Kryeqytet.

[2]Taoufik Meghdiche, "Marrëdhëniet e Sfax me Jugun e Tunizisë: disa elemente për të menduar", Revista e Kërkimeve Universitare, nr. 8, 2010, fq. 41-61.

[3] faqen e internetit të kësaj shoqate, në seksionin e Sfax, mund të lexoni një publikim nga dhjetorit 2012: Elementi i parë i projektit për ekoturizmin në Zonën e Lagur Thyna:

Ékomuzeu: Për të realizuar më mirë afër parkut urban, sitit arkeologjik dhe zonës Aïn Fallet, por brenda ZHT ku ndodhen lagunat e mbledhjes së madhe të zogjve: Flamingo të Kuq, Avocette të Ngritur, Egreta e Vogël, zogj të tjerë ujsalbërë dhe kolonitë e mëdha të Larus ridikulues. Do të ofronte vizitorëve të gjitha informacionet lidhur me zogj të Thynës dhe do të mundësonte vëzhgimet e afërta duke përdorur teleskopë të fiksuar, si dhe shërbime të tjera (kafiteri, sanduiç, zyrët e asociacionit.).

[4] L'université de Sfax compte, en 2024, 110 structures de recherche dont 85 laboratoires. On peut citer, à son actif, 6 projets H2020, 88 Erasmus+, 33 Erasmus 2+, 23 Tempus, etc.

4 Rikuperimi i hapësirës industriale

Bernard Mossé : cilat janë pengesat për këtë projekt të rikonstruksionit të vendit të ndotur nga grupi industrial kimik i SIAPE në Sfax ?

Fethi Rekik : Kushton shumë ! Prandaj ideja e investimit privat, jo vetëm kombëtar, por e hapur për investorët e huaj.

Do të duhet të hapemi në çdo rast. Kjo shkon në përputhje me strategjinë që është vendosur nga bashkia : të transformojmë Sfaxin në një metropol të hapur ndaj botës. Aq më tepër që shteti nuk ka para për këtë. Për më tepër, ka dhjetë projekte që nuk janë realizuar kurrë : flasim për 20 ose 25 vjet për një qytet sportiv, kemi folur për një stadium, një stadium të madh. Çdo herë, kjo është miratuar nga ministria..., por asgjë nuk realizohet. Ka projektin e metrosë. Ka gjithashtu projektin Taparura për zhvillimin e bregut të detit...

Pse të mos mendojmë për investorë të huaj për të financuar këtë lloj projektesh? Dhe kjo do të gjenerojë aktivitet. Pra, kjo është ideja : të transformojmë vendin e SIAPE në një ekonomi të pastër. Aq më tepër që ne tashmë kemi një nga dy universitetet e mëdha të vendit.

Bernard Mossé : Ajo që mund të pengojë është menaxhimi teknik dhe buxhetor i pastrimit të vendit.

Fethi Rekik : Jo. Si e bënë ata për të krijuar projektet e Liqenit 1 dhe 2 në Tunis ? Ishte një kapital audit dhe i vendeve të tjera gjithashtu! Pse të mos e bëjmë në Sfax? Ata e shitën me minimumin e metrit katror. Pra, pse të mos e bëjmë këtu? Pra, gjithmonë është ky lloj krahasimi. Pse pranojnë ta bëjnë për kryeqytetin dhe e refuzojnë në Sfax ? Kjo është ideja. Ndoshta duhet ta ndajmë me tre në krahasim me projektin tunizian, nuk është e konsiderueshme për një projekt të kësaj dimensionit, me një kredi të vendosur në kuadër të një bashkëpunimi ndërkombëtar.

Bernard Mossé : Po, por investorët ndoshta janë penguar nga fakti që është një vend i ndotur.

Fethi Rekik : Po, së pari, duhet ta pastroni. Sigurisht. Ne kemi teknikat për këtë. Problemi nuk është teknik. Së pari, është një problem qeverisjeje dhe vullneti politik.

Bernard Mossé : Ti ke shpjeguar se shoqëria civile e ka marrë në dorë këtë çështje. A është ajo restrukturuar rreth kësaj çështjeje ?

Fethi Rekik : Pas vitit 2011, nuk është më APNES aktori kryesor, siç të thashë. Edhe nëse anëtarët e saj janë ende aktivë, ka shumë shoqata të rinjsh që kanë marrë përsipër si shoqata « Sfax la Belle » që organizon rregullisht seminare. Një shoqatë tjetër gjithashtu është shumë aktive : « Mbyllim SIAPE ». Ajo përbëhet nga aktivistë, por gjithashtu nga akademikë dhe madje nga kompani si « Shtëpia e Ekspertizës », me një përgjegjësi që ka kontribuar në rinovimin e lëvizjes.

Pastaj, së fundmi, po asistojmë në rikuperimin e një nga vendeve simbolike të sfaxianëve të viteve 1960 : sheshi i Kazinosë. Në kohën koloniale, në vitet 1950, kishte një kazino, një klub noti... ata mbi 60 vjeç e mbajnë mend. Dhe ata e kanë rikuperuar. Unë kam marrë pjesë personalisht në këtë rikuperim me shoqatën « Kazino » e cila ka një nga drejtuesit si koleg të universitetit. Problemi është se kjo hapësirë shtrihet mbi disa qindra metra në breg të detit. Në jug, ka portin tregtar : kjo është një kufi që mund ta pranojmë. Por nga ana tjetër, ka një kufi tjetër të imponuar dukshëm nga qeveria : ne kemi dhënë lejen për një kompani të vendoset atje dhe kështu kemi kufizuar shtrirjen e plazhit në rreth 600 ose 700 metra. Dhe kompania tani është vendosur.

Bernard Mossé : cila është kjo kompani ? A është ajo ndotëse gjithashtu ?

Fethi Rekik : Pavarësisht ndotjes, pyetja është pse ta vendosim atje, në qendër të qytetit, në vendin ku qytetarët kërkojnë rehabilitimin e vendit, një vend simbolik të qytetit. Kjo është pyetja.

Pra, shoqëria civile kërkon zgjerimin e plazhit dhe të drejtën e sfaxianëve për një plazh pasi pjesa tjetër e bregut është e ndotur. Dhe ne nuk kuptojmë pse qeveria ka dhënë një leje të tillë për këtë vend... ! Por shoqata është aktive dhe efektive : ka restorante, karrige për të u ulur në breg të detit... Dhe njerëzit frekuentojnë këtë plazh. Është njëfarë rikuperimi i kësaj hapësire nga shoqëria civile.

5 Sfax në projektin e regionalizimit

Bernard Mossé : Cila është qëndrimi i Shtetit përballë situatës në rajon ?

Fethi Rekik : E di që tani partitë janë praktikisht të ngrira. Edhe pse ato ekzistojnë ligjërisht, nuk kanë më asnjë mundësi veprimi. Dhe përvoja e Sfax me partitë politike ka qenë gjithmonë një përvojë negative.

Ideja ime është se modeli i zhvillimit të Tunizisë që nga Pavarësia është ndërtuar mbi një lloj privilegji të dhënë rajonit bregdetar, në verilindje, duke përfshirë Nabeul dhe Sousse, dhe duke përjashtuar bregun jugor nga Sousse. Kjo është thelbësore. Ka rajone të brendshme të lëna pas dore si Veriu Perëndimor. Megjithatë, kjo është një rajon shumë i pasur me burime natyrore, i favorshëm nga klima. Por këto janë rajone të quajtura « me aftësi të kufizuara ».

Dhe pastaj është turizmi. Turizmi nuk është vetëm turizmi bregdetar, i cili sipas meje nuk është fitimprurës. Kur thuhet se turizmi ka sjellë këtë vit 6.000 miliard dinarë, kjo nuk është asgjë në krahasim me investimin publik. Është afërsisht aq sa të ardhurat e tunizianëve që jetojnë jashtë ! Përveç se ndryshimi është se aty është investuar shumë. Sot ka një ide që dominon, e cila është lançuar tani nga Presidenti me krijimin e një Dhomë të re, Dhomës së Rajoneve. Ideja është të mbliidhen 4 ose 5 guvernatorë dhe të krijohet kështu një Rajon.

Sfax është renditur me Gafsa, me prodhimin e saj të fosfatit, Sidi Bouzid, dhe një qytet tjetër të vogël, Tozeur. Ideja ndoshta është interesante edhe pse nuk shihet mirë lidhja midis këtyre guvernatorëve të ndryshëm.

Pyetja është : a do të ketë një autonomi financiare ? Në këtë rast, mund të imagjinojmë për shembull një mundësi për të parë një Rajon që të kërkojë një kapital të huaj për një projekt të madh.

Por në këtë projekt, ka një barazim që kam vështirësi ta kuptoj. Për shembull, nuk do të ketë një kryeqytet Rajoni, do të ketë një rotacion të presidencës së Rajonit midis qyteteve të ndryshme.

Nëse vërtet do të merremi me specifikat rajonale ekonomike ose shëndetësore, dhe do të shqyrtojmë mundësitë e plotësisë midis guvernatorëve, kjo mund të jetë një gjë e mirë. Kjo është një kërkesë e vjetër, por që nuk është realizuar kurrë. Ndonjëherë, ajo ka qenë vetëm formale. Për shembull, para revolucionit, Sfax u bashkua me tri komuna të tjera, Sousse, Mahdia dhe Monastir...

Por kështu Sfax u dëmdua në favor të Monastirit...

[Bernard Mossé : ky privilegj nuk është i ri.](#)

Fethi Rekik : Po, Monastiri ishte i privilegjuar nën Bourguiba, qyteti i tij të lindjes. Dhe Sousse është qyteti i lindjes së Ben Ali.

Modeli i zhvillimit ka mbetur i njëjtë, i fokusuar në sektorë me pak vlerë të shtuar : turizmi sezonale dhe konfeksioni, të përqendruar në të njëjtat rajone...

Nëse do të konkurrosh, do të duhet përfundimisht të shikosh nga burimet njerëzore : ka mijëra tunizianë që shkojnë në Evropë, veçanërisht nga Sfax: dhjetëra mijëra njerëz me aftësi të larta janë larguar në vitet e fundit drejt Shteteve të Bashkuara, Evropës ose vendeve të Gjirit, është gjigante për një popullsi si ajo e Tunizisë.

Po të jap një shembull : në Sfax, çdo vit, ka mijëra maturantë që shkojnë për në Gjermani për të vazhduar studimet dhe për të punuar atje. Nëse kjo vazhdon, do të jetë një problem i madh për Sfax, por gjithashtu për të gjithë vendin.

[Bernard Mossé : A ka faktorë të tjerë që luajnë ende në dëm të Sfaxit ?](#)

Fethi Rekik : Po. Ka një faktor tjetër që dobëson Sfaxin. Për të qenë konkurrues, për të qenë një qendër zhvillimi, nevojitet një rrjet rrugor që lidh qytetin me rajone të tjera : rrjeti i autostradave është ekskluzivisht i lidhur me kryeqytetin. Nuk ka autostradë nga Sfax në Gafsa, në jug-perëndim, një rrugë që, në Jug, do të kalonte vendin nga lindja në

perëndim. Ose një autostradë që do të shkonte në lindje në Libi dhe deri në Egjipt, ose në perëndim në Algjeri. Sousse ose Sfax mund të ishin ky qendër rrugore ...

Aeroporti ka pothuajse pa trafik, përveç një avioni ose dy për në Libi çdo ditë dhe 1 në javë për në Paris. Nuk është normale që një qytet i këtij rëndësie të jetë i izoluar kështu : ne mbajmë këtë model të quajtur « makro-cefali ».

Bernard Mossé : Ne e njohim pak këtë në Francë : rrjeti autostrador francez ka qenë për një kohë të gjatë i centralizuar gjithashtu.

Fethi Rekik : Po, por jo në këtë masë, rrezikon të frysh kryeqytetin, ta ngjesh: nuk mund të jetojmë të gjithë në Tunis...

Kjo shkakton një ndjenjë marginalizimi të një pjese të mirë të brendshme të vendit. Këto janë ato rajone që votuan për presidentin Saïed : ai është përfaqësuesi i njerëzve të « brendshëm »: ne përdorim këtë fjalë në tunizian që i referohet atyre që nuk janë nga qendra, në kuptimin gjeografik dhe ekonomik...

Bernard Mossé: Në Francë, ende ndonjëherë përdoret termi i Regjimit të Vjetër, « Provincialët », për të përshkruar ata që nuk janë nga Parisi...

Fethi Rekik : Po të tregoj një anekdotë për këtë. Më ftoi para 1 viti Ministria e Brendshme për një konferencë në një hotel të bukur në Gammarth, në periferi të veriut të Tunisit. Më shpjeguan se gjithçka po shkonte mirë, se akademikët « nga brenda » do të ishin të mbuluar...

I thashë : a jemi ne akademikët nga brenda ? Ju jeni, ju, në Tunis akademikët nga jashtë ?

Ai u kërkoi falje, por kjo është simptomatike e përfaqësimeve, veçanërisht të tunizianëve.

Bernard Mossé : A ka pasur që nga viti 2011 një lëvizje revoltë ose shprehje e një frustrimi të kësaj Tunizie të rajoneve të brendshme ?

Fethi Rekik : Është përafërsisht ajo që ndodhi në vitin 2019. Ishte një ndjenjë revoltë e rajoneve të lëna pas dore nga pushteti, kundër islamistëve ; por jo vetëm kundër tyre, edhe kundër pjesës moderniste të *Nidaa Tounes*. Në fakt, është një ndjenjë revoltë kundër modelit të zhvillimit, dhe përfundimisht një ndjenjë revoltë kundër demokracisë vetë : « ne ju zgjedhim për të avancuar gjërat, por përfundimisht nuk bëhet asgjë, rritja mbetet afër zeros. Pra, nuk ka asgjë të dobishme... Çfarë do të thotë demokracia nëse është vetëm për të alternuar partitë në pushtet... ».

Kjo është shpjegimi i fitores së Saïed, i zgjedhur nga njerëzit jashtë sistemit, të marginalizuar.

Paradoxi i Sfax është se ajo konsiderohet si një qytet i sistemit sepse do të kishte mjetet për të zhvilluar vetë. Por ajo nuk ka qenë kurrë mike e sistemit dhe e konsideron veten jashtë sistemit.

Ky është tragjedia e të qenit i konsideruar në sistem dhe të mos jesh aty.

Bernard Mossé : A është ndoshta kjo për shkak të një difference midis një perceptimi të vjetër që vazhdon për një qytet të begatë dhe dinamik ndërsa ai është në rënie ? Një diferencë midis imazhit të kaluar dhe realitetit të tanishëm ?

Fethi Rekik : Po, gjithmonë ka në gjuhën e zakonshme shprehjen « Kryeqyteti i Jugut », ndërsa është një qytet i lënë pas dore për rreth njëzet vjet : ideja e një metropole është iluzore.

Po të jap një shembull të fundit konkret të kësaj mungese perspektive për vendin që Sfax është viktimë.

Kur prezantova krizën e mbledhjes së mbetjeve në Sfax para dy vitesh, doja të tregoja një krizë që nuk është vetëm lokale, por që ilustron në mënyrë perfekte këtë krizë të përgjithshme të vizionit.

Pra, do të krijojmë një deponi të re. Por pse të mos kalojmë në një model tjetër, më radikal dhe të denjë për një qytet të madh ? Pse të mos mendojmë për të krijuar një kompani për transformimin, trajtimin e mbetjeve, që mund të ishte një model eksportues për qytete të tjera të Tunizisë dhe madje për vende të tjera ?

Ndërsa në Sfax, ata do të ishin të gatshëm të shkonin përpara, pushteti qendror refuzon një projekt të tillë ambicioz për të cilin nuk sheh se si do të përfitonte Sfaxi më shumë se një qytet tjetër. Pra, ne mbetemi në provizor dhe në imobilizëm.

Pa dyshim, është mungesa e parave, dhe sigurisht ka prioritetet e tjera : kriza nuk daton nga sot dhe që nga revolucioni i vitit 2011, pagat rriten pa rikthim të rritjes. Por mbi të gjitha, nuk ka një vizion të përgjithshëm të aftë për të mbajtur projekte të mëdha si ky që do të bashkonte zhvillimin ekonomik dhe mjedisor.

Në fakt, për ta përmbledhur, qyteti i Sfax përballet me sfida të mëdha të lidhura me ndotjen industriale, mungesën e investimeve, dhe një qeverisje të centralizuar që nuk është e favorshme për zhvillimin e tij. Shoqëria civile përpiqet të përballojë këto mangësi, por ndryshime strukturore dhe një hapje ndaj kapitalit të huaj janë të nevojshme për të transformuar rajonin në një qendër ekonomike të qëndrueshme.

Biografite

Fethi Rekik është profesor (HDR) i Arsimit të Lartë dhe Kërkimit Shkencor dhe drejtor i laboratorit të kërkimit 'Shteti, Kultura dhe Ndryshimet e Shoqërisë' në fakultetin e Letërsisë dhe Shkencave Humane të Sfax, Tunizi. Ai është gjithashtu aktivist ekologjik në qytetin e tij Sfax që nga vitet 2000.

Bernard Mossé Historian, përgjegjës për Kërkimin, Edukimin, Trajnimin e shoqatës NEEDE Mesdhe. Anëtar i Këshillit Shkencor të Fondacionit të Kampit të Milles – Kujtesa dhe Edukimi për të cilin ai ka qenë përgjegjës shkencor dhe koordinatori i Katedrës UNESCO « Edukimi për qytetari, shkencat e njeriut dhe konvergjenca e kujtesave » (Universiteti Aix-Marseille / Kampi i Milles).

Bibliografia :

Salem DAHECH dhe Fethi REKIK, « Trafiku rrugor dhe ndotja akustike në Sfax (Tunizia jugore): studim pluridisiplinar ». Revista Ndotja Atmosferike, nr.3, 2012.

Amor BELHEDI, « Diferencat rajonale në Tunizi. Sfida dhe çështje », fq.7-62 në Konferencat e Beit al-Hikma, 2019, 2017-2018, 194 fq + 112 fq në arabisht. Kol. Konferencat, nr. V.

Ali BENNASR, « Sfax: nga qyteti rajonal në projektin e metropolit ». Qendra e botimeve universitare. Globalizimi dhe ndryshimi urban, fq.79-95, 2010.

Fethi REKIK, « Mjedisi dhe Zhvillimi i Qëndrueshëm midis globalit dhe lokalit, rasti i ishujve Kneïss », Revista CERES, nr. 132, 2006

Taoufik MEGHDICHE, « raportet e Sfaxit me Jugun Tunizian: disa elemente reflektimi », Revista e Kërkimeve universitare, nr.8, 2010, fq. 41-61.

Nga kjo bisedë, IA ka gjeneruar një fluks ilustruese. Stefan Muntaner e ka ushqyer atë me të dhënat redaktoriale dhe ka udhëhequr dimensionin estetik. Çdo ilustruese bëhet kështu një vepër arti unike përmes një NFT.